

заснований на методах математичного моделювання у відповідному експертному напрямку. На базі Харківського НДІСЕ проводились експериментальні дослідження з метою визначення можливостей оцінювання варіаційності ознак почерку експертами-почеркознавцями за допомогою ЕОМ. Л. Ю. Ароцкер разом із фахівцем у галузі кібернетичних методів дослідження створили з високим ступенем адекватності математичну модель досліджуваного процесу, яка була реалізована за допомогою ЕОМ. Це певною мірою дозволило більш глибоко вивчити закономірності формування та розвитку досліджуваного почерку.

Особливу увагу Л. Ю. Ароцкер приділяв оцінюванню судовим експертом даних, отриманих за допомогою ЕОМ¹, стверджуючи про необхідність створення надійних алгоритмів машинної ідентифікації; дослідженню й вирішенню великого кола організаційних, процесуальних і методичних питань. З приводу надійності та безпомилковості видаваних комп'ютером висновків Л. Ю. Ароцкер відзначав: якщо працюючи на ЕОМ за певним алгоритмом, експериментальним шляхом у досить великій кількості дослідів вдасться отримати правильні відповіді, то цей алгоритм можна використовувати в експертизі. У противному разі завжди залишаться сумніви в надійності обраного експертом алгоритму. Тому ще тривалий час «класичні» криміналістичні методи дослідження домінуватимуть над кібернетичними та слугувати експертам для перевірки надійності останніх. Тільки тоді, коли наукова спроможність і надійність кібернетичних методів перестануть викликати сумніви й ці методи виявляться більш ефективними, ніж традиційні криміналістичні, вони можуть стати основними методами експертного дослідження, але і в цьому разі ЕОМ залишиться лише апаратом у руках експерта.

Досліджуючи питання оцінювання результатів використання ЕОМ, Л. Ю. Ароцкер стверджував, що оцінювання судовим експертом результатів дослідження, незважаючи на характер використовуваних ним науково-технічних засобів, є логічним процесом, який завершується внутрішнім переконанням експерта в правильності зроблених висновків. Експерт не може, оцінюючи результати використання ЕОМ, «автоматично» приходити до того самого висновку, що й машина. Результати, отримані при використанні ЕОМ у експертній практиці, поряд з іншими об'єктивними результатами дослідження повинні бути предметом оціночної діяльності судового експерта. Як і інші результати дослідження, вони є об'єктивною основою формування внутрішнього переконання експерта, котрий має можливість зіставити отримані результати на ЕОМ з даними «класичної» методики дослідження і на основі цього сформулювати свій висновок. У цьому разі впевненість експерта не є механічним відображенням результатів дослідження, він оцінює їх, використовуючи спеціальні знання та досвід.

Л. Ю. Ароцкер у статтях, монографіях, виступах на конференціях застерігав від переоцінювання значущості нових «електронних» методик, звертав увагу на те, що діяльність ЕОМ є алгоритмізованою, а експерт більш широко, творчо підходить до виявлення та оцінювання ознак. Однією з вимог, що ставиться до наукової обґрунтованості експертних висновків, є застосування об'єктивних критеріїв оцінювання результатів дослідження. Крім того, потреба в математичних методах зумовлена ще й тим, що експертні методики мають науковий характер.

На сьогодні в судово-експертній практиці значна кількість завдань вимагає математичного вирішення та використання для їх реалізації комп'ютерних технологій. Тому, розпочаті Л. Ю. Ароцкером зазначені дослідження в теоретичному аспекті актуальні й донині.

Л. В. Свиридова

старший науковий співробітник Харківського НДІСЕ

ВНЕСОК Л. Ю. АРОЦКЕРА В РОЗВИТОК СУДОВО-АВТОРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Проблемам криміналістичного дослідження писемного мовлення присвячували свої роботи вчені-криміналісти А. М. Агушевич, В. М. Белов, Г. Л. Грановський, Г. Д. Маркова та ін. Увага науковців зверталася на питання аналізу й використання ознак писемного мовлення з метою вирішення завдань почеркознавчої експертизи. Переважно з цією метою реалізовувалася рекомендація Г. Гросса – досліджувати все письмо в цілому, звертаючи основну увагу на зміст, стиль і цілі рукопису².

¹ Див.: Ароцкер Л. Е. Об оценке судебных экспертом данных, полученных на ЭВМ / Л. Е. Ароцкер // Правовая кибернетика. — М., 1973. — С. 152–161.

² Див.: Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс ; новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. — М. : ЛексЭст, 2002. — 1088 с.

Дійсно наукове розроблення проблем авторознавчої експертизи було розпочато в 1966 р. в Україні – публікацією харківських учених Л. Ю. Ароцкера та В. К. Войнова, де були чітко розмежовані поняття «автор» і «виконавець» тексту. Автори розглядали писемне мовлення як об’єкт авторознавчого дослідження та вказали на принципову можливість використання комплексу статистичних параметрів тексту як одного із засобів установлення авторства¹.

Незважаючи на те що ця публікація мала попередній характер, вона стала свого роду «поворотним» етапом у розвитку криміналістичної експертизи письма та зумовила виникнення нового, авторознавчого напрямку в цій галузі, заснованого на використанні об’єктивних, статистичних методів дослідження писемного мовлення. Публікацію цієї роботи можна розглядати як своєрідну точку відліку, з якої починається розвиток теорії судово-авторознавчої експертизи.

Першим вітчизняним монографічним дослідженням, присвяченим проблемам експертного вирішення питань установлення авторства, є дисертація Е. У. Бабаєвої. Заслугою дослідниці є те, що в роботі певною мірою обґрунтовано принципову можливість ідентифікації автора анонімного документа за ознаками писемного мовлення. На її думку, ідентифікаційне дослідження писемного мовлення має здійснюватися шляхом комплексного використання мовностилістичного (що включає діалектологічний) і психологічного аналізів. У результаті мовностилістичного аналізу виявляється індивідуальний стиль мови автора, а психологічним дослідженням установлюються матеріальні, духовні й соціальні потреби автора, його інтереси, відчуття, емоційний стан, світогляд, ідеали та переконання². Проте такого роду аналіз розглядається в роботі лише як можлива форма інтерпретації мовних структур, що містяться в тексті, у плані створення психологічного й соціально-біографічного «портрета» автора.

Розроблення теоретичних і методичних засад судово-авторознавчої експертизи писемного мовлення було здійснено наприкінці 70-х років ХХ ст. у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса С. М. Вулом – фактичним засновником наукової школи криміналістів-авторознавців³. У його роботах судове авторознавство базується на теорії криміналістичної ідентифікації й формується на основі відповідної трансформації даних лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, психології та власне авторознавчих експериментальних і теоретичних досліджень⁴.

Продовженням роботи в напрямку розвитку судово-авторознавчої експертизи були подальші дослідження щодо її діагностичних, класифікаційних завдань, до яких належать: установлення рідної мови, місця формування мовних навичок, освітнього рівня, статі, віку, професійної належності автора тексту документа⁵; розпізнавання незвичайного стану автора документа⁶; дослідження текстів, складених з умисним перекрученням писемного мовлення⁷; установлення автора та виконавця тексту документа, виконаного під диктування або шляхом переписування⁸.

¹ Див.: Ароцкер Л. Е. Об использовании лингвистической статистики для установления автора анонимного текста / Л. Е. Ароцкер, В. К. Войнов // Криминалистика и судебная экспертиза. — К. : РИО МООП УССР, 1966. — Вып. 3. — С. 141–151.

² Див.: Бабаева Э. У. Криминалистическое исследование анонимных документов с целью идентификации личности по признакам письменной речи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.717 «Криминалистика» / Э. У. Бабаева. — Л., 1970. — 18 с.

³ Див.: Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. — М., 1999. — 496 с.

⁴ Див.: Вул. С. М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Криминалистика» / С. М. Вул. — М., 1975. — 21 с.; Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. — М., 1977. — 107 с.

⁵ Див.: Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы. — К., 1984. — 132 с; Закарецкий В. И. К вопросу о диагностике профессиональной принадлежности автора документа / В. И. Закарецкий // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1987. — Вып. 34. — С. 66–73; Дамбраускайте О. К. Использование особенностей профессиональной лексики при исследовании анонимных документов / О. К. Дамбраускайте // Вопр. судеб. экспертизы и криминологии. — Вильнюс, 1982. — Вып. 16. — С. 41–49; Лысенко А. Н. Теоретические основы определения возраста автора спорного документа / А. Н. Лысенко // Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы. — М., 1989. — С. 161–173; Вул. С. М. Теоретические предпосылки диагностирования половой принадлежности автора документа / С. М. Вул, А. П. Мартынюк // Современное состояние и перспективы развития традиционных видов криминалистической экспертизы. — М., 1987. — С. 105–111; Вул С. М. Исследование статистических структур письменной речи в целях разработки методики установления пола автора документа / С. М. Вул, Е. И. Горошко // Роль судебной экспертизы и криминалистики в раскрытии и профилактике преступлений. — Одесса, 1994. — С. 84–86; Кузниченко Л. В. Экспертиза письменной речи : установление классификационных характеристик автора документа / Л. В. Кузниченко // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 2004. — Вып. 52. — С. 65–72.

⁶ Див.: Борисова О. С. Распознавание необычного состояния автора документа по признакам письменной речи / О. С. Борисова // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. — Мн., 1994. — Вып. 10. — С. 145–151.

⁷ Див.: Гомон Т. В. Судебно-автороведческая экспертиза текстов, составленных с намеренным искажением письменной речи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза» / Т. В. Гомон. — М., 1992. — 23 с.

⁸ Див.: Довженко О. В. О дифференциации автора и исполнителя текста, выполненного под диктовку / О. В. Довженко, Л. Г. Гриненко, Л. В. Кузниченко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. матер. міжнар. наук.-практ.

Значення судово-авторознавчих експертиз визначається зростанням кількості їх призначення судово-слідчими органами. При розслідуванні таких злочинів, як погроза чи насильство, вимагання, заклик до вчинення дій, що загрожують громадському порядку, до судово-експертної установи надходять рукописні тексти, а також виконані за допомогою комп'ютерної техніки документи (з'явлення із зізнанням; анонімні листи з наклепами погрозуючого або шантажуючого характеру тощо), і перед судовими експертами ставляться питання щодо автора й виконавця тексту документа. Висновки судово-авторознавчої експертизи є вельми суттєвими для встановлення фактичних обставин справи, планування розслідування, перевірки слідчих версій, проведення оперативно-розшукових заходів.

О. М. Кравченко

судовий експерт Сумського відділення Харківського НДІСЕ

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СУДОВОГО ЕКСПЕРТА: КРИЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОГО ДОРОБКУ Л. Ю. АРОЦКЕРА

Зазвичай прийнято говорити про професійну етику людей, які мають так звані «публічні професії», тобто повсякчас перебувають у процесі комунікації. Це журналісти, теле- та радіоведучі, педагоги, лікарі, судді, працівники сфери торгівлі тощо. Список можна продовжувати майже до безкінечності, та чи можна віднести до нього судових експертів? З одного боку, зазначена професія не є публічною, адже не передбачає щоденного спілкування в режимі монологу, діалогу чи полілогу, а з другого – в експертній практиці часто трапляються випадки проведення експертизи в суді, виклику експерта до органів дізнання чи суду для «...надання роз'яснень чи доповнень з приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення»¹. Також у жодному разі не можна забувати й про консультативно-профілактичну діяльність і методичну роботу, під час яких судовий експерт (звичайно ж у рамках, передбачених законом) контактує із учасниками досудового слідства та судового процесу, надає консультації фізичним і юридичним особам тощо.

Оскільки таке явище, як глобалізація (у значенні зникнення меж інформаційного та комунікаційного простору), стало нормою, перед фахівцями з різних галузей знань усе частіше виникають моральні колізії, розв'язати які, послуговуючись тільки професійними знаннями та емпіричними навичками, неможливо. Власне, саме на цьому етапі й необхідно усвідомити важливість виокремлення поняття «професійна етика», а отже, і «професійна етика судового експерта».

Життя у соціумі базується на моральній системі суспільства. Цілком логічним було б стверджувати, що й будь-яка професійна діяльність за основу повинна мати моральний аспект. Судовий експерт як особа, що відповідає за дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності та повноти при виконанні своїх першочергових обов'язків – проведенні судових експертиз і експертних досліджень, не повинен також забувати й про якості, які є виключно особистісними, а саме: витримку, повагу до оточуючих і вміння володіти собою.

Л. Ю. Ароцкер у статті «Об этике судебного эксперта» зазначав, що «від висновку експерта... часто багато в чому залежать подальший перебіг кримінальної чи цивільної справи, доля людей, яких вона стосується. Судді та слідчі, прокурори та захисники, обвинувачені та підсудні – усі учасники процесу повинні бути впевнені у високій професійній кваліфікації експерта, його глибоких знаннях, моральній стійкості й бездоганній чесності»². Виходячи з цього, учений наголошував на тому, що до основних елементів, з яких складається судова етика, можна віднести: «об'єктивність, справедливість, принципову стійкість і несхильність до стороннього впливу та тиску, самостійність у судженнях із будь-якого питання, що стосується справи, оцінювання доказів лише за внутрішнім переконанням, що засноване на різнобічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності,

конф., 19–20 черв. 2002 р. — Х. : Право, 2002. — Вип. 2. — С. 638–641; Встановлення автора та виконавця тексту документа, виконаного під диктування або шляхом переписування / [О. Довженко, Л. Гриненко, Л. Кузнichenko та ін.]. — Х. : ХНДІСЕ, 2008. — 36 с.

¹ Див.: Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

² Див.: Ароцкер Л. Е. Об этике судебного эксперта / Л. Е. Ароцкер // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1968. — Вип. 5. — С. 138.